

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану першої ланки системи загальної освіти – початкової школи, яка нині переживає глибокі зміни. Узагальнено, що підвищення якості освіти розглядається у взаємозв'язку з вирішенням виховних завдань, створенням умов для найповнішої та гармонійної реалізації людського потенціалу. Виявлено та охарактеризовано зовнішні та внутрішні проблеми. Зовнішні проблеми зумовлені соціально-економічними факторами, які справляють посилений тиск на існування й розвиток початкової школи. Внутрішні проблеми зумовлені сучасним станом організації навчання молодших школярів, в якому існує суперечність між потребою суспільства в практико-орієнтованій моделі навчання й існуванням академічно зорієнтованої моделі початкової освіти. Важлива роль у розв'язанні зазначених проблем належить учителям початкових класів, основна функція яких полягає у створенні такого освітнього середовища, де учні виступали б активними суб'єктами.

Ключові слова: учитель початкових класів, проблеми початкової освіти педагогічна діяльність.

На сучасному етапі модернізації української освіти все виразніше виявляється тенденція до поєднання підвищення якості освіти з вирішенням виховних завдань, створенням умов для найповнішої та гармонійної реалізації людського потенціалу. Одним із ключових принципів Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. [5] є принцип гуманізму, що визначає гуманістичний характер реформ освіти, спрямованість на розкриття творчих здібностей, повагу до особистості, забезпечення фундаментальних прав і свобод людини.

Однак у сучасних досить жорстких умовах світової економічної кризи, глибоких соціальних, політичних, міжетнічних і міжкультурних проблем затребуваним стає конкурентоспроможний, самостійний учитель початкових класів, який здатний критично мислити, уміє швидко реагувати на мінливі умови життя, ефективно виконувати професійну діяльність і, за необхідності, перетворювати її, спрямовуючи на досягнення найактуальніших цілей. Щоб відповідати цим вимогам, учителю початкових класів необхідно постійно вдосконалювати себе й власну професійну життєдіяльність. Найважливішою умовою та способом такого розвитку й саморозвитку є освіта, яка повинна бути практично безперервною протягом усього життя.

Оновлення ідеології та змісту педагогічної освіти супроводжується розробкою інноваційних навчальних технологій. Нововведення, зміни, пошук і знаходження засобів, що забезпечують інноваційність та інтенсифікацію освітнього процесу в початковій школі, є переходом до пошуку механізмів удосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів,

наближення їхніх можливостей до потреб особистості школяра й суспільства загалом. Тому сучасна система освіти є інтегрованою, багаторівневою та багатоступеневою, що відкриває нові можливості особистісного, соціального й професійного розвитку вчителів початкових класів.

Проблема якості сучасної початкової шкільної освіти перебуває в епіцентрі уваги освітян, батьків і суспільства загалом, оскільки переживає глибокі зміни. З одного боку, це позитивні перетворення. Шляхом реалізації національних проєктів здійснюється інвестування в освіту, упроваджуються нові освітні стандарти, аналізуються результати участі українських молодших школярів у міжнародних порівняльних дослідженнях (PIZA, TIMSS, PIRLS) з метою вибудовування освітнього процесу з урахуванням світових тенденцій розвитку початкової освіти.

З іншого боку, на початкову освіту також негативно впливають обставини, які гальмують підвищення якості навчання, посилюють суперечності минулого й проблематизують нинішній стан початкової школи. Низка таких проблем має економічний характер: низька заробітна плата вчителів, висока вартість навчальних комплектів для учнів тощо. Інші проблеми пов'язані з нездатністю вчителів початкових класів адаптуватися до зміни освітньої ситуації, для якої нині характерний високий рівень варіативності, а часто й невизначеності.

Аналіз педагогічних публікацій свідчить, що науковці вивчають виховний потенціал початкової освіти [9], новітні навчальні технології в початковій школі [3], пропонують сучасні стратегії виховання та соціалізації дітей [2], обґрунтовують теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища [8], аналізують вплив інформаційних технологій на молодших школярів [4] тощо.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні сучасних актуальних проблем початкової освіти, з якими стикаються у професійній діяльності майбутні вчителі початкових класів.

Нині в умовах науково-технологічного прогресу перед сучасною школою постає низка проблем: в умовах традиційного навчання учні пасивно сприймають інформацію, не вміють застосовувати отримані знання на практиці, самостійно їх здобувати тощо. Тому завдання вчителя – створити таку систему навчання, яка б викликала інтерес у дітей, бажання вчитися, сприяла використанню інноваційних педагогічних методів, технологій. Із застосуванням педагогічних інновацій викладання вчителя на уроках можна вирішити проблеми, які постають перед сучасною школою [1, с. 124].

Проблеми сучасної початкової школи доцільно умовно поділити на зовнішні й внутрішні. Зовнішні пов'язані з конкретним часом, зумовлені соціально-економічними чинниками, які справляють посилений тиск на існування та розвиток початкової школи, серед яких:

- 1) соціально-політичні зміни;
- 2) економічна та екологічна кризи і, як наслідок, погіршення здоров'я дітей та зменшення витрат на освіту;

3) демографічні зміни (падіння народжуваності, міграція, демографічний бум), що призвели до трансформації вже сформованих мультиетнічних і мультикультурних середовищ та структури суспільства;

4) криза й зміна сім'ї як соціального інституту, що спричинили дефіцит діалогу між дітьми та дорослими [3, с. 46];

5) розвиток засобів масової інформації та комунікації, які стали значущими чинниками соціалізації особистості дитини.

Характеризуючи негативні тенденції постіндустріального періоду розвитку суспільства, О. Савченко вказує на наростання технологізації всіх аспектів життя, виникнення раціоналізованої техногенної особистості – гомутера (гомо (людина) + комп'ютер) [9, с. 75]. Автор зазначає, що сучасний молодший школяр у більшості випадків не має “двору” з його пригодами, який живе за своїми драматичними законами компанії однолітків, не має шкільної організації з її романтичною атрибутикою, традиціями, одноставною вірою в країну та світле майбутнє. Відбувається зсув ціннісних орієнтацій підростаючого покоління в напрямі матеріально-прагматичного підходу, унаслідок чого в молодших школярів деформуються такі моральні якості, як чесність, справедливість, обов'язок, порядність, відповідальність, совість, безкорисливість, працьовитість, повага до старших тощо [9, с. 83]. Тому майбутній учитель початкових класів має бути готовим працювати з такими дітьми.

Водночас навколишня дійсність зумовила якісні психічні, психофізіологічні, особистісні зміни школярів молодших класів. Існують характерні особливості сучасних дітей, які мають небезпечні наслідки для їхнього росту й дорослішання, а саме:

1) посилення орієнтації на споживання;

2) відрив від культурних традицій суспільства та його історії;

3) підвищений рівень тривожності й страхів, пов'язаний з прагненням батьків обмежувати активність і самостійність дітей;

4) підвищена агресивність під впливом чинника мілітаризації та розвитку комп'ютерних ігор, що знижують контроль над власною поведінкою й формують залежність;

5) екранна залежність, потреба в готових розвагах;

6) збіднення й обмеження спілкування дітей з однолітками, зростання явищ самотності;

7) недовіра до навколишнього світу, особливо до світу дорослих, що спричинює формування рафінованого інфантилізму [11, с. 7].

Ситуація ускладнюється й тим, що діти перебувають під жорстким пресингом інформаційного простору, який безмежно заповнений сюжетами сексу, жорстокості, насильства, кримінальними ситуаціями. Практично безконтрольний доступ дітей до подібної інформації завдає незворотної шкоди їхньому моральному розвитку, деформує психіку і, зрештою, підриває основи виховання, здорового способу життя [7, с. 42].

Тому велике занепокоєння викликають відносини дитини із засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Нині діти молодшого шкільного віку є тим сегментом користувачів Інтернету, який найшвидше зростає. Молодші школярі проводять значну кількість часу перед екраном комп'ютера, оскільки батьки зазвичай не враховують вікових часових обмежень роботи з ІКТ-засобами [9, с. 148]. Статична поза за партою в школі й тривале сидіння перед екраном комп'ютера вдома породжують ще одну проблему школяра – гіподинамію. Враховуючи те, що 70% часу дитини – це школа й навчальні заняття, одним із найважчих навантажень є зниження рухової активності, яка на 50% менша порівняно з дошкільним періодом.

Важливо відзначити ще одну поширену тенденцію, яка безпосередньо впливає на формування особистості сучасного молодшого школяра: багато дітей не відвідують дошкільних навчальних закладів. Це спричинює, по-перше, недостатність спілкування з однолітками, відсутність у житті дитини рольової гри, в процесі якої тренуються навички міжособистісного спілкування, розширюється життєвий досвід дітей. По-друге, “домашня” дитина, як правило, відчуває дефіцит здатності до повноцінної предметно-маніпуляційної діяльності [11, с. 9]. Такі діти мають катастрофічно низький рівень сформованості навичок тонкої ручної моторики, що серйозно впливає на розвиток інтелекту загалом і практичного інтелекту зокрема.

Внутрішні проблеми початкової освіти зумовлені сучасним станом організації навчання школярів, у межах якої існує суперечність між потребою суспільства в практико-орієнтованій моделі навчання й існуючою академічно зорієнтованою моделлю.

Використання традиційного підходу до конструювання змісту освіти зазнає критики з боку педагогів-дослідників, у наукових розвідках яких окреслено проблемні позиції існуючої моделі змісту освіти:

- цільова орієнтація на накопичення “багажу” знань, умінь та навичок. “Коефіцієнт корисної дії” такого навчання виявляється низьким, оскільки воно засноване здебільшого на механічному запам'ятовуванні величезних масивів інформації та алгоритмів вирішення безлічі стандартних завдань [10, с. 62];
- пріоритетна роль знань інформаційного характеру на шкоду освоєння досвіду вирішення життєвих проблем (“сам факт наявності знань не задає простору життєвого шляху, не визначає перспективи” [7, с. 100]);
- безперервна екстенсивна зміна змісту будь-якого предмета та суми всіх предметів [1, с. 147];
- предметна роздрібленість матеріалу, що перешкоджає формуванню цілісної картини світу учнів молодших класів;
- відсутність наступності між ступенями освіти.

Водночас існує недосконалість підходів до конструювання змісту освіти, які зумовлюють об'єктивні та суб'єктивні проблеми в організації освітнього процесу в початковій школі. Проблеми об'єктивного характеру, на думку Т. Комарової, є наслідком недостатнього врахування авторами

навчально-методичних комплексів нових тенденцій у розвитку освіти, вимог нових стандартів для першого рівня навчання. Такими проблемами є:

- 1) трансляція знань учням у так званому “готовому вигляді”;
- 2) орієнтація організації засвоєння навчального матеріалу на його відтворення й отримання певної “єдиної правильної” відповіді;
- 3) нехтування різноманіттю організаційних форм і просторів для застосування теоретичного “багажу” молодших школярів на практиці;
- 4) невідповідність методик і технологій навчання реалізації вікових та функціональних можливостей дітей молодшого шкільного віку;
- 5) використання суб’єктивних форм оцінювання молодших школярів [4].

Проблеми суб’єктивного характеру безпосередньо пов’язані зі здійсненням конкретним учителем освітньої діяльності, серед яких:

- 1) “тотальний вербалізм” у навчанні;
- 2) пріоритетне використання репродуктивних методів навчання;
- 3) очевидне та завуальоване придушення самостійності й ініціативності учнів молодших класів;
- 4) опора на “принцип відкладеного розуміння”;
- 5) неврахування індивідуальних особливостей учнів і вихідного рівня їхнього розвитку [8, с. 38–42].

Ще однією проблемою початкової освіти є тенденція до завищення вікових можливостей дитини молодшого шкільного віку, надлишкова теоретизація навчального матеріалу, що спричинює автоматичне відтворення та неможливість його застосування для вирішення конкретних практичних завдань. Переважання репродуктивного навчання над продуктивними методами (практична робота, лабораторний експеримент, екскурсія), тенденція до ігнорування в навчанні етапу матеріалізації дії призводить до зниження рівня засвоєння матеріалу, гальмує формування практичних життєвих навичок, а також підвищує рівень загальної перевтоми й невротизації учнів молодших класів.

Окреслюючи проблему завищення вікових можливостей дитини молодшого шкільного віку, варто відзначити ще одну крайність, яку психологи називають симпліфікацією й розглядають як надмірне спрощення та збіднення навчального матеріалу, коли розвиток дитини ототожнюють лише з накопиченням знань, навичок і вмінь [2, с. 115].

Висновки. Отже, нині перед початковою школою постає чимало проблем, які стосуються навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Завдяки зусиллям учителя та його наполегливій праці можна вирішити проблеми, які постають у перші дні навчання першокласників. Протягом чотирьох років учитель докладає зусиль, щоб не стикатися з проблемами, намагається організувати так свою роботу, щоб процес навчання молодших школярів був для них цікавим, доступним, викликав бажання та інтерес до навчальної діяльності. Тому ми вважаємо, що проблеми, які по-

стають перед початковою школою, можна вирішити за умови спільної діяльності та взаєморозуміння вчителя й учнів молодших класів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці спеціальної методики підготовки майбутніх учителів початкових класів, яка враховуватиме критеріально-компонентну структуру готовності студентів закладів вищої педагогічної освіти до майбутньої роботи за фахом.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Дармодехин С. В. О разработке современной стратегии воспитания и социализации детей. *Педагогика*. 2012. № 3. С. 112–119.
3. Коваль Л. В. Сучасні навчальні технології в початковій школі. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток”, 2006. 227 с.
4. Комарова Т. С., Комарова И. И. Дети младшего возраста и информационные технологии. *Педагогика*. 2011. № 8. С. 45–61.
5. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571-2015-2025-.html>.
6. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Київ : КМПУ ім. Б. Грінченка, 2008. 434 с.
7. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв : Іліон, 2006. 272 с.
8. Петухова Л. Є. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища : монографія. Херсон : Айлант, 2007. 220 с.
9. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
10. Сіданіч І. Л., Кислашко О. П. Духовно-моральне виховання дітей в історії педагогіки та вітчизняної школи : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2012. 496 с.
11. Фельдштейн Д. И. Изменяющийся ребенок в изменяющемся мире: психолого-педагогические проблемы новой школы. *Образовательная политика*. 2010. № 5. С. 6–15.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2017.

Котубей В. Ф. Актуальные проблемы начального образования в педагогической деятельности учителя начальных классов

Статья посвящена анализу современного состояния первого звена системы общего образования – начальной школы. Начальная школа в настоящее время переживает глубокие изменения. Обобщено, что повышение качества образования рассматривается во взаимосвязи с решением воспитательных задач, созданием условий для наиболее полной и гармоничной реализации человеческого потенциала. Выявлены и охарактеризованы внешние и внутренние проблемы. Внешние проблемы обусловлены социально-экономическими факторами, которые оказывают усиленное давление на существование и развитие начальной школы. Внутренние проблемы обусловлены современным состоянием организации обучения младших школьников, в котором существует противоречие между возрастающей потребностью общества в практико-ориентированной модели обучения и существованием академически ориентированной модели. Важная роль в решении указанных проблем принадлежит учителям начальных классов, основная функция которых заключается в создании такой образовательной среды, где ученики выступали бы активными субъектами.

Ключевые слова: учитель начальных классов, проблемы начального образования, педагогическая деятельность.

Kotubey V. Urgent Problems of Primary Education in the Educational Activity of Primary School Teachers

The article is devoted to the analysis of the current state of the first level of the general educational system – primary school. The primary stage of education is the foundation of school education, which is designed to ensure the further formation and comprehensive development of the child's personality, intentionally identify and develop his / her abilities in different kinds of activities, create conditions for appropriate acquisition of the basic level of education and the ability to learn. The key figure in the implementation of renewed goals and content of primary education remains the primary school teacher.

The primary school is undergoing profound changes. The external and internal problems have been identified and characterized. External problems are caused by socio-economic factors that make increasing pressure on the primary school existence and development. Socio-political changes; economic and environmental crises; demographic changes; crisis and change of the family as a social institution; the active development of the media and communications that have become significant factors in the socialization of the child's personality have been identified as the external problems of primary education.

The internal problems are preconditioned by the current state of organization of education for junior pupils, in which there is a contradiction between the growing need of the society in a practically-oriented model of education and the existence of an academically-oriented model of primary education. The internal problems of primary education are: goal orientation on the accumulation of the so-called skills and knowledge "luggage"; the dominant role of the informational character of knowledge at the expense of the experience development for solving life problems; constant extensive change in the content of any subject and as well as in their total sum; fragmentation of the subject material, preventing the formation of the junior pupils' holistic view of the world; the absence of continuation between educational levels.

An important role in solving the abovementioned problems belongs to primary school teachers, whose main function is to create an educational environment in which junior pupils would act as active subjects in educational process.

Key words: *primary school teacher, problems of primary education, pedagogical activity.*